

POŽADAVKY NA ZMĚNY V MVS

Zdena Mezerová

V tomto příspěvku nemohu přesně vymezit všechny změny, ke kterým došlo od dosud platné vyhlášky 51/63 Sb. o meziknihovní výpůjční službě, která platí již 32 let. Každodenní praxe na úseku meziknihovních služeb (dále jen MKS) mne vede k těmto zjištěním:

1. Především se již nejedná jen o klasickou meziknihovní výpůjční službu (dále MVS), ale také o meziknihovní reprografickou službu (dále MRS) a meziknihovní informační službu (dále MIS). K zajištění pohotových služeb uživatelům jsou tyto služby nezbytné:
 - a) Rozvoj techniky umožňující různé druhy kopií náhradou za originál způsobuje, že většina knihoven nepůjčuje svázané ročníky časopisů ani jednotlivá čísla časopisů běžného roku, ale zhotovuje náhradou za zapůjčení kopie požadovaných článků. To platí i v případě publikací vzácných, nebo u publikací při nichž je poštovní přeprava složitá. Výhodou této služby je stálá dostupnost časopisu v knihovně a také skutečnost, že se při přepravě poštou neničí. Nezanedbatelná je také úspora za poštovné. Specifickým problémem potom je hrazení kopií. Některé knihovny zasílají kopie do určitého rozsahu zdarma, podobně jako naše knihovna, jiné si účtují v různém rozmezí od 1,50 Kč do 4,- Kč za stránku kopie A4, tak jak to stanoví výpůjční řády jednotlivých knihoven.
 - b) K velkým změnám došlo také v MIS. Kromě informačních pramenů v knižní podobě, jako jsou např. národní bibliografie, seznamy časopisů, adresáře, které zde nebudu dále vyjmenovávat, neboť je všichni praktikové MKS znají, přibylo informačních pramenů na disketách a CD-ROMech. Ty knihovny, které mají finanční prostředky na nákup těchto pomůcek a takové technické vybavení (počítače a přehrávače CD-ROM) aby jich mohly využívat, mohou podávat nesmírně kvalitní a rychlé informace a to nejen v rámci MKS. Například brněnská knihovna má na CD-ROM celosvětový seznam periodik Ulrich's Plus, který je na pracovišti MKS a to je schopno velmi rychle podat zprávu uživateli

o přesném a nejnovějším názvu periodika, ISSN, periodicitě, nakladateli, ceně, i které referátové časopisy periodikum zpracovávají. V tomto celosvětovém seznamu periodik je také možno kombinovat různé varianty vyhledávání, které by v klasickém knižním vydání daly značnou práci. Hledáte-li všechny lékařské časopisy v České republice, zadáte příkaz a na obrazovce se vám všechny okamžitě zobrazí, zatímco v knižním vydání celosvětového seznamu periodik byste museli projít více než 200 stran. CD-ROM Ulrich slouží v naší knihovně nejen pro potřeby MKS, ale i oddělení časopisů, bibliograficko-informační službě a samozřejmě i všem našim uživatelům, pokud z této databáze potřebují informaci.

Velkou výhodou pro MKS jsou také souborné katalogy, zpracováváné na počítačích, jako je zatím již námi využívaný KAKS. Je budovaný Státními vědeckými knihovnami v Olomouci, v Plzni a v Brně od roku 1993 a od roku 1995 je rozšířen i o zahraniční literaturu. Naše pracoviště MKS tohoto katalogu často využívá. Zjišťujeme nejdříve v databázi MZK, je-li kniha u nás např. ještě ve zpracování, zjišťujeme dále v databázi KAKS a dle výsledku zjištění postupujeme dále buď SVK Olomouci nebo SVK Plzni a to i se signaturou. Tím se zrychluje vyřizování požadavků MVS a žádanky zbytečně nekolují po různých knihovnách.

Rozhodně velkou pomocí pro MKS bude i souborný katalog v rámci CASLINu, ve kterém budou uvedeny fondy všech zúčastněných knihoven.

2. Je všeobecně známo, že zastaralou vyhlášku o MVS není možné v současné době striktně dodržovat. Paragraf 6, 51/63 Sb., který říká, že knihovny mají zasílat žádanky podle okruhů, obchází dnes již většina knihoven. Je nesmyslem, aby knihovna, která při bibliograficko-lokačním zjištění najde informaci, že knihu nebo jiný dokument vlastní např. jen Národní knihovna, zasílala svůj požadavek nejdříve do knihovny územně nejbližší. Zašle ji jednoduše do Národní knihovny.

Žádost je rychleji vyřízena a knihovna územně nejbližší není zbytečně zatěžována.

3. Zvláštní kapitolou jsou potom jednotné žádanky MVS. Žádanka je obdáváním, stvrzenkou, průvodním listem a sděluje žadající knihovně informace o tom, kterými knihovnami prošla a s jakým výsledkem. Žádanky MVS jsou platné doposud, přes 32 let, a za tu dobu pochopitelně z mnoha důvodů nevyhovují. Úpravy by bylo nutno provést na lícové i rubové straně žádanky, která je již terminologicky zastaralá a uvádí i knihovny, které neexistují. Na lícové straně chybí z těch nejzákladnějších údajů: do kdy je žádost aktuální a prostor pro bibliografické ověření, stav dokumentu. Problém žádanek jsme kromě jiného řešili v komisi MKS při Národní knihovně v Praze, která už bohužel neexistuje. Vypracovali jsme několik verzí, avšak žádná z nich nebyla realizována.
4. Mezinárodní meziknihovní služby (dále jen MMKS) jsou velmi důležitou součástí MKS. I zde došlo k poměrně velkým změnám. Se zvýšením cen poštovního do zahraničí v roce 1991 a se zavedením placených služeb ve většině zahraničních knihoven, byly knihovny zajišťující MMKS v České republice nuceny přistoupit k účtování těchto služeb uživateli. Na poradě pracovníků MMKS v Brně 23.4.1991 byly knihovnám doporučeny částky, které mají účtovat uživateli za zprostředkování MMKS a to ve výši 100,- Kč za výpůjčku knihy a 20,- Kč za 5 i načatých kopií. Knihovny si ale účtují dle svých finančních možností, tak jak mají uvedeno ve svých knihovních řádech. Od roku 1991 nastal v knihovnách, které MMKS provádějí, velký pokles žádostí o tuto službu. S rozvojem tržního hospodářství si však uživatelé, zvyklí platit všude a za vše, uvědomili, že i za MMKS je nutno platit a spočítali si, že pokud shání knihu ze zahraničí přes své známé, poštovné při vrácení je přijde daleko více, než poplatky za MMKS. A tak počet žádostí na MMKS opět stoupá, alespoň dle praxe naší knihovny.

Po rozdělení dřívější federativní republiky na Českou republiku a Slovenskou republiku od roku 1993 došlo i ke změnám v MKS. Z vnitrostátní meziknihovní služby (dále VMKS) se stala MMKS. Ještě na poradě pracovníků služeb v říjnu roku 1992 bylo dohodnuto, že se MKS mezi Českou a Slovenskou republikou budou vykonávat i nadále jako vnitrostátní, ale zasahuje celnice, když všechny zásilky těžší než 1 kg je nutné zasílat přes celnici. Vyplňuje se mnoho formulářů pro celnici a přesto tam balíky leží dlouhou dobu. Zkracuje se výpůjční lhůta, posílají se upomínky. Při služebních cestách na Slovensko se vozí výpůjčky MVS a dováží se vrácené knihy. Stejně postupují kolegové ze Slovenska. Taková situace není ve styku s jinými státy.

Z dohody zůstalo jen v praxi, že žádosti o výpůjčku MVS se zasílají buď na vnitrostátních jednotných žádankách MVS nebo na mezinárodních žádankách MVS. Problémem jsou výpůjčky MVS ze Slovenské republiky pro menší knihovny v naší republice. Knihovny, pověřené zajišťováním MMKS na Slovensku, zasílají výpůjčky menších knihoven z České republiky těm knihovnám, které v České republice zajišťují MMKS. Ty pak rozesílají výpůjčky žádajícím knihovnám, které je vrací zpět zprostředkující knihovně, ta zase přes celnici vrací půjčující knihovně na Slovensko. Knihovny, které tak zprostředkovávají MMKS se Slovenskou republikou platí nemalé částky za poštovné. Je otázkou, zda si za tyto služby účtovat jako u jiných zahraničních výpůjček.

5. Se zaváděním techniky do knihoven je možné také zasílat žádanky MVS a MMVS faxem, samozřejmě těm knihovnám, které fax vlastní. U žádank MVS je důležité, aby při zasílání faxem byla vyplněna lícová část žádanky a vedle byla přiložena rubová část jiné žádanky. Tak požádaná knihovna dostává celou žádanku se kterou potom může pracovat jako s originální. Požádané knihovny mohou vyřizovat požadavky MVS zasláním kopií faxem, nutno však počítat s tím, že požádané knihovny si za své služby účtují, tak jak uvádí jejich knihovní řády.

Pokud má knihovna Internet, může využívat pro objednání MVS nebo dotazy na MIS i elektronickou poštu. Jestliže žádající knihovna posílá požadavky elektronickou poštou, je nutné, aby mezi žádající a požádanou knihovnou byla učiněna dohoda tak, aby požadavky zasláné elektronickou poštou podléhaly pravidlům jako požadavky podané na jednotné žádance MVS.

Závěrem svého příspěvku bych ráda upozornila na již neexistující komisi MKS při Národní knihovně v Praze, jejíž jsem byla dlouhá léta členkou. Domnívám se, že by bylo velmi vhodné a k prospěchu MKS, kdyby taková komise byla znovu ustavena. Bylo by možno navázat na mnoho dobrého, co dřívější komise vypracovala. Její členové byli zástupci NK Praha, státních vědeckých knihoven, ústředních knihoven sítí, zástupci tehdejších knihoven VTEI. V průběhu činnosti této komise jsme se zabývali problémy, které již v té době nevyhovovaly současnému trendu vývoje MKS. Zpracovali jsme např. několik verzí novelizace vyhlášky o MKS, pak také několik návrhů nové žádanky MVS. Zástupci jednotlivých knihoven v komisi zpracovali podklady pro zamýšlené vydání publikace s podrobným uvedením údajů o svých knihovnách jako např. kdy knihovna vznikla, od kdy má povinný výtisk, kolik má svazků, na jaké obory je specializovaná, které dokumenty je ochotna půjčovat MVS, jaké má technické a fotografické vybavení, jak rychle vybavuje požadavky MKS atd. Bohužel žádný z uvedených záměrů se nepodařilo v době činnosti komise uskutečnit.

Obracím se proto na konferenci s návrhem na ustavení pracovní komise MKS, která by rozpracované návrhy dokončila a byla nápomocná při jejich realizaci. Není nic horšího než zastaralé vyhlášky, které neodpovídají současné praxi a potřebám. Vyhláška ministerstva školství a kultury č. 51/1963 Sb. o evidenci knihoven jednotné soustavy, o meziknihovní výpůjční službě a přednostním právu knihoven při získávání literatury, časopisů a jiných sbírkových materiálů k takovým nevyhovujícím právním předpisům patří a myslím, že je ve schopnostech knihovníků návrh nové vyhlášky odpovídající současným podmínkám připravit.